

RECENZJE

ANDRZEJ P. KLUCZYŃSKI

Rocznik Teologiczny
LVII – z. 3/2015
s. 375-380

***Sidur Beit Polin. Modlitewnik na dni powszednie,
szabaty i święta, red. Gil Nativ,
Związek Postępowych Gmin Żydowskich
w Polsce, Warszawa 2015.***

Dzień 19. czerwca 2015 roku w ważki sposób odznaczył się w kalendarzu postępowej społeczności żydowskiej w Polsce. W tym dniu w synagodze Beit Warszawa odbyła się bowiem uroczysta prezentacja przygotowywanego przez wiele lat modlitewnika mającego służyć Związkowi Postępowych Gmin Żydowskich w Polsce. Prace nad modlitewnikiem doprowadził do końca rabin dr Gil Nativ, który przez trzy lata pełnił funkcję rabina warszawskiej synagogi postępowej. Owocem tych działań jest drugi w polskiej historii postępowy sidur. Pierwszy, opracowany przez rabina Salomona Spitzera, został wydany w Krakowie w 1926 roku¹.

Modlitewnik składa się z trzech głównych części: wprowadzającej (s. III-XII), części zawierającej modlitwy (s. 1-251) oraz części trzeciej z medytacjami przeznaczonymi do osobistej refleksji zatytułowanymi ברוב שרעפי בקרבי „W wielkości utrapienia mego, we wnętrzościach moich. Poezja i proza medytacyjna dla współczesnego Żyda” (s. 252-264) i pieśniami hebrajskimi קול רנה „Pieśni radości” (s. 265-271). Książka zaopatrzona jest w aneks (s. 272-279), indeksy (Psalmów, religijnych poematów – Pijutów oraz współczesnych tekstów hebrajskich, s. 280-282) i Spis treści.

Modlitewnik powstawał przez wiele lat i przy współpracy wielu osób. Redaktorem prowadzącym i autorem przypisów jest rabin dr Gil Nativ. Za tłumaczenia hebrajskie odpowiedzialni byli Katka Mazurczak, Marek Jeżowski i rabin dr Gil Nativ, za przekłady z języka angielskiego – Marek Jeżowski, Joanna Czopnik, Marzena Szymańska-Błotnicka i Joanna Auron-Górska. Za transkrypcję tekstów hebrajskich odpowiadały Katka Mazurczak, Judyta Awigail

¹ שערֵי שמים. *Modły Izraelitów na dni powszednie i święta, uroczystości i posty oraz obrządku i ceremonie religijne*, tłum. i obj. Salomon Spitzer, Kraków 1926.

Sulicz i Zivah Nativ, która pełniła także funkcję konsultantki hebraistycznej.

Na pierwszych stronach Siduru znajdują się podziękowania dla osób, które wspierały ukazanie się publikacji. Ze względu na fakt, że w większości są one cudzoziemcami, część ta została napisana w języku angielskim. Osoby wspierające wymienione zostały w następujących kategoriach: *Benefactors, Partners, Sponsors* i *Rabbinic Sponsors*. W dalszej części znajduje się Przedmowa autorstwa rabina dr. Gila Nativa w języku polskim i angielskim (s. VIII-XVII), w której wyjaśnione zostały zasady, na których oparto się podczas opracowywania modlitewnika. Tak więc *Przedmowa tłumaczy*, że niniejszy Sidur jest modlitewnikiem kompletnym, nie zawierającym jednak modlitw przeznaczonych na Dni Trwogi, które to mają być opublikowane w przyszłości w odrębnym machzorze. Z tego powodu, że Sidur jest dziełem postępowej społeczności żydowskiej, w tradycyjnych modlitwach wprowadzono zmiany tam, gdzie teksty kłóciły się ze współczesną świadomością religijną Żydów reformowanych. I tak np. usunięte bądź zmienione zostały zapisy, dające wyraz przekonaniu o podrzędnym statusie kobiet i nie-Żydów. Dotyczy to przykładowo błogosławieństw porannych, w których wyeliminowane zostały błogosławieństwa Boga za to, że nie uczynił osoby modlącej się nie-Żydem i kobietą (שלא עשני גוי ... שלא עשני אשה). Zamiast tego w Sidurze znajdują się dwa błogosławieństwa z uzasadnieniem pozytywnym – Bóg jest błogosławiony za to, że uczynił osobę modlącą się Żydem i że uczynił ją według swojej woli (שעשני ישראל ... שעשני כרצונו s. 16). W tych miejscach, w których tradycyjne modlitwy wspominają o „ojcach”, np. w modlitwie Amida, dodane zostały wzmianki o „matkach”. Dlatego, że dla judaizmu reformowanego o wiele istotniejsze jest nastanie ery mesjańskiej od nadejścia mesjasza z rodu Dawidowego, usunięte zostały teksty traktujące o mesjaszu, ewentualnie zmienione na mówiące o wybawieniu lub o dniach mesjańskich (s. VIII-IX). Pozostawione zostały natomiast bez zmian te frazy, które wyrażają nadzieję na nadejście królestwa Dawidowego. Kolejną cechą Siduru wspomnianą w *Przedmowie* jest odzwierciedlenie zmian, jakie dokonały się w liturgicznym roku żydowskim w ostatnich dziesięcioleciach. Otóż modlitewnik uwzględnia Dzień Pamięci Zagłady i Bohaterskiego Oporu, Dzień Pamięci Poległych Żołnierzy, Święto Niepodległości Izraela, Tu biSzwat oraz Tu beAw. Modlitwy na te święta są m.in. znakiem więzi polskiej żydowskiej społeczności postępowej z Państwem Izrael.

Po przedmowie znajdują się osobiste podziękowania rabina Nativa skierowane do osób, które wniosły wkład w powstawanie modlitewnika. Część wprowadzająca zawiera jeszcze uwagi dotyczące układu treści, glosariusz terminów hebrajskich, objaśnienie symboli graficznych stosowanych w modlitewniku, informacje dotyczące transkrypcji² oraz spis ksiąg biblijnych zgodnie z ich kolejnością występowania w Biblii hebrajskiej.

Część zawierająca modlitwy skomponowana została według zasad przedstawionych w części wprowadzającej (s. XVIII). Układ modlitw odpowiada porządkowi dnia hebrajskiego, który rozpoczyna się wieczorem. Tak więc modlitwy wieczorne poprzedzają modlitwy poranne, a te ostatnie z kolei występują przed popołudniowymi. Modlitwy codzienne poprzedzają modlitwy odmawiane rzadziej np. w Szabat, a te z kolei występują przed modlitwami na święta przypadające raz w roku. Zgodnie z tą zasadą, przed modlitwami szabatowymi znajdują się wybrane błogosławieństwa odmawiane niezależnie od wyjątkowych okazji, czyli błogosławieństwa nad pokarmami i napojami, nad zapachami, znakami w przyrodzie, nad ludźmi, w obliczu dobrych lub złych wiadomości, po posiłku i inne (s. 70-85).

W Sidurze nie ma wyodrębnionych czynności liturgicznych domowych, jeśli można je odprawić w synagodze. Modlitwy odmawiane wyłącznie w domu ujęte zostały w podrozdziale zatytułowanym בבתוך („W domu” s. 8-11). Jako że pobożny Żyd powinien codziennie studiować fragment Tory spisanej i Tory ustnej, w modlitwach codziennych znajduje się przeznaczone do odczytania błogosławieństwo kapłańskie oraz wybór tekstów między innymi z Talmudu, midraszów, Sifry, Miszne Tora Majmonidesa (s. 19-23). Modlitewnik zawiera w sobie również fragmenty Pirkej Awot, umożliwiające ich lekturę w szabatowe popołudnia miesięcy letnich (s. 193-199).

Hebrajskie modlitwy posiadają transkrypcję umożliwiającą ich wypowiedzenie osobie nie znającej języka hebrajskiego. Zgodnie ze zwyczajem judaizmu postępowego przyjęto sefardyjską wymowę, czyli obowiązującą w Państwie Izrael. Imię Boże w tekstach biblijnych zapisywane jest w transkrybowanych tekstach najczęściej jako Adonaj, w hebrajskich tekstach liturgicznych mamy 'ה, natomiast w tekstach biblijnych znajduje się hebrajski Tetragram.

² Podrozdział ten nosi nazwę „Zastosowane zasady transliteracji”, tymczasem w Modlitewniku posłużono się transkrypcją, a nie transliteracją. Wydaje się, że Autor podrozdziału używał pojęć „transkrypcja” i „transliteracja” zamiennie w znaczeniu transkrypcji.

Niekonsekwentnie transkrybowana jest litera *jud* na początku wyrazu, po której następuje samogłoska hirek. Niekiedy za pomocą samogłoski „i” (jak np. מלך transkrybowane jako „imloch” na s. 31, czy ישראל transkrybowane „Israel”), niekiedy zaś poprzez „ji” (np. יתברך transkrybowane jako „jitbarach” s. 38). Bywa, że w różny sposób transkrybowany jest ten sam wyraz, np. יהיה raz występuje w transkrypcji jako „ihje” (s. 68), innym razem natomiast jako „jihje” (s. 83). W transkrypcji przyjęto również zasadę, wedle której jeśli samogłoska powinna być wypowiedziana odrębnie, to stawia się przed nią myślnik. O ile jest to zasadne w tych przypadkach, w których po sylabie zamkniętej następuje sylaba rozpoczynająca się od litery alef lub ajin, to trudno jest zrozumieć, dlaczego zdarza się, że myślnik występuje po sylabie otwartej np. w przypadku słowa מאד transkrybowanego jako „me-od” (s. 21).

Przeważająca większość modlitw i tekstów biblijnych posiada polskie tłumaczenie. Modlitwa za Rzeczpospolitą Polską (s. 167) sformułowana została tylko w języku polskim. Tłumaczenia nie są dosłowne. Dotyczy to zarówno tekstów biblijnych, jak i modlitw. Przykładowo formuła doksologiczna ברוך שם כבוד מלכותו został przetłumaczona za pomocą frazy: „Błogosławiony Boży Majestat pełen chwały, teraz i na wieki” (np. s. 8). Ps 23,6 zawierający słowa טוב וחסד ירדפוני כל-ימי חיי ושבת בבית-יהוה לאורך ימים przetłumaczony został: „Nie opuści mnie dobroć i łaska przez wszystkie moje dni. Domownikiem Adonaj pozostanę już na stałe”. Tłumaczenie pierwszej części wersetu oddaje pozytywną wypowiedź psalmu w sposób antytetyczny, ale godzi w kontekst i artyzm Psalmu. O ile zaś w drugiej części wersetu chodziło o świątynię, tłumaczenie mówi o byciu domownikiem Boga³. Widzimy więc, że tłumaczenia starają się odzwierciedlać religijną samoświadomość postępowego judaizmu i – jak podejrzewa recenzent – są wynikiem praktyki liturgicznej warszawskiej synagogi.

Na uznanie zasługują komentarze do modlitw, czynności liturgicznych, czytanych tekstów, objaśniające dany zwyczaj, ewentualnie sens konkretnego tekstu.

Trzecią część Siduru rozpoczyna ברוב שרעפי בקרבי „W wielkości utrapienia mego, we wnętrzościach moich. Poezja i proza medytacyjna dla współczesnego Żyda” (s. 252-264). Zawiera ona utwory pogrupowane w czterech

³ Zob. klasyczny komentarz do Księgi Psalmów: H. J. Kraus, *Psalmen*. I. Teilband, Neukirchen-Vluyn 1960, s. 191.

częściach: בין אדם למקום „Pomiędzy człowiekiem a Wszechobecnym”, בין אדם לאדם „Pomiędzy człowiekiem a człowiekiem”, בין אדם לעצמו „Pomiędzy człowiekiem a nim samym” i בגיא צלמות „Nawet gdybym szedł ciemną doliną. Teksty powstałe pod wpływem żydowskiego doświadczenia Zagłady”. W części medytacyjnej znajdują się utwory żydowskich autorów, autorytetów religijnych, filozofów, poetów, ale także autorów nieżydowskich, takich jak Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, Wisława Szymborska czy Tadeusz Różewicz. Redaktor Siduru oraz członkowie warszawskiej synagogi świadomi są faktu, że duchowość i iskry mądrości religijnej odzwierciedlają się w wielu kulturach, tworzonych przez przedstawicieli różnych religii.

Na następnych stronach znajduje się wybór pieśni zatytułowany קול רנה „Pieśni radości” zawierający zarówno pieśni tradycyjne jak i popularne współczesne pieśni izraelskie (s. 265-271).

Wspomniany na początku Aneks rozpoczyna się od kilku pustych stron (s.272-275), na których – zgodnie z informacją zawartą w Spisie treści – można umieścić zasady wiary wyznawane przez lokalną kongregację, która będzie posługiwać się niniejszym Sidurem. W Aneksie umieszczono również porządek parasz i haftar, porządek czytania Tory w czasie świąt oraz porządek czytania ksiąg Pięciu Zwojów.

Mimo że mamy do czynienia z pierwszym wydaniem Siduru, to liczba błędów językowych jest niewielka. Błędy w największym stopniu dotyczą niekonsekwencji transkrypcji. Układ tekstu modlitw na stronach Siduru jest bardzo przejrzysty. Czcionka jest niestety niewielka, co może stanowić problem dla osób z wadami wzroku czy też dla szaców prowadzących publiczne modlitwy.

Sidur jest dziełem bardzo wartościowym, niezbędnym żydowskiej społeczności postępowej. Dla chrześcijanina interesujący i godny naśladowania będzie fakt – mocno uwidoczniiony w Sidurze – znaczącej roli teologii stworzenia obecnej w judaizmie i co za tym idzie, pozytywnego oglądu świata i wynikającego z niego wezwania do działania na jego rzecz. W wielu miejscach podkreślany jest związek między horyzontalnym a wertykalnym religijno-etycznym aspektem egzystencji jednostki i społeczeństwa. Jako przykład może służyć wspomniana wyżej modlitwa za Polskę (s. 167). Rozpoczyna się ona fragmentem z Księgi Izajasza 58,6-10, będącym wezwaniem do niwelowania niesprawiedliwości społecznej i właściwego postępowania, a dopiero później następują właściwe modlitwy o naród polski, jego mieszkańców i przywódców.

Dzieło, które przeznaczone jest do codziennego użytku społeczności religijnej, z pewnością będzie miało ogromny wpływ na kształtowanie przyszłych pokoleń postępowych Żydów. Jest ono jednakże również produktem tejże wspólnoty i dlatego może wiele powiedzieć na jej temat.

Po lekturze modlitewnika nie sposób uniknąć wrażenia, że polska żydowska społeczność postępową charakteryzuje się otwartością na świat i tolerancją, akceptacją pluralizmu religijnego, wedle którego różni ludzie posiadają różne prawomocne definicje Boga. Jej członkowie postrzegają swoją religię przede wszystkim jako zobowiązanie wobec świata i – jak napisał we wstępie rabin dr Gil Nativ – próbują kształtować społeczeństwo w oparciu o wzajemną tolerancję dla odmiennych tradycji kulturowych i religijnych (s. IX). Modlitewnik może stanowić także inspirację dla osób wyznających inne religie niż judaizm, dlatego jego lektura godna jest polecenia każdemu, kto zainteresowany jest religią w ogóle.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LVII

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2015

Spis treści

Artykuły

- ADAM MAGRUK, Biblijno-historyczna analiza święta
Przemienienia Pańskiego 271
- KAMIL HAŁAMBIEC, Teologia przebudzenia religijnego
według Charlesa Finneya. Kontekst historyczny, źródła
i jej wpływ na późniejszy rewiwalizm 299
- JANUSZ ADAM FRYKOWSKI, Dzieje parafii unickiej
pw. św. Demetriusza Męczennika w Nedeżowie
w świetle XVIII-wiecznych wizytacji kościelnych 319
- PAWEŁ MATWIEJCZUK, Humanści, reformatorzy,
przyjaciele. Korespondencja Filipa Melanchtona do Jana Łaskiego.....347

Recenzje

- Sidur Beit Polin. Modlitewnik na dni powszednie, szabaty i święta,
red. Gil Nativ, Związek Postępowych Gmin Żydowskich w Polsce,
Warszawa 2015 (ANDRZEJ P. KLUCZYŃSKI) 375
- Arcybiskup Szymon (Romańczuk). Pisarz i Bóg. Dostojewski, Gogol,
Tołstoj, Fundacja im. Księcia Konstantego Ostrońskiego,
Białystok 2013, ss. 95 (ANDRZEJ F. DZIUBA).....381
- Jonathan Phillips. Druga krucjata. Rozszerzanie granic chrześcijaństwa,
Przełożył Norbert Radomski, Dom Wydawniczy REBIS,
Poznań 2013, ss. 527 (ANDRZEJ F. DZIUBA) 385